

NARODOWY
BANK POLSKI

Grudzień 2021 r.

Raport o nadzorze systemowym w zakresie polskiego systemu płatniczego w 2020 r.

Synteza

Grudzień 2021 r.

Raport o nadzorze systemowym w zakresie polskiego systemu płatniczego w 2020 r.

Synteza

Opracował:
Wydział Analiz Nadzorczych
Departament Systemu Płatniczego

Zespół autorski:
Paulina Boguta
Mateusz Dzicher
Anna Kalinowska-Piech
Katarzyna Maskalan
Anna Oko
Michał Popiołek
Marta Wójcik-Dębska

Wydał:
Narodowy Bank Polski
ul. Świętokrzyska 11/21
00-919 Warszawa
www.nbp.pl

© Copyright Narodowy Bank Polski, 2021

Spis treści

Streszczenie	4
1 Uwarunkowania nadzoru systemowego w Polsce	6
1.1 Uwarunkowania prawne	6
1.2 Polityka sprawowania nadzoru systemowego	7
1.3 Zakres nadzoru nad systemem płatniczym	9
1.4 Narzędzia nadzorcze	11
1.5 Wpływ epidemii wirusa SARS-CoV-2 na infrastrukturę płatniczą i działania nadzorcze	13
2. Nadzór systemowy w zakresie systemu płatniczego	16
2.1 Systemy płatności	16
2.2 Schematy płatnicze	20
2.3 Systemy rozliczeń i systemy rozrachunku papierów wartościowych	24
2.4 Świadczenie usługi <i>acquiringu</i>	27
2.5 Podsumowanie funkcjonowania systemu płatniczego	28
Spis skrótów	30

Streszczenie

„Raport o nadzorze systemowym w zakresie polskiego systemu płatniczego w 2020 r.” (dalej: „Raport”) został sporządzony w związku ze sprawowaniem przez Prezesa Narodowego Banku Polskiego nadzoru systemowego nad systemem płatniczym (ang. oversight).

Raport powstał w oparciu o dane i informacje przekazywane do NBP na podstawie przepisów prawa krajowego oraz na podstawie ogólnodostępnych danych i informacji o nadzorowanych systemach płatności, schematach płatniczych oraz systemach rozliczeń i rozrachunku papierów wartościowych.

W przypadku podmiotów świadczących usługę *acquiringu*¹ wykorzystano dane i informacje pochodzące z kwartalnych opracowań Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego, tj. z „Informacji o sytuacji Krajowych Instytucji Płatniczych (KIP) i Biur Usług Płatniczych (BUP)”.

Najistotniejsze działania i zdarzenia dotyczące nadzoru systemowego w 2020 r.:

1. Zakończenie prac analitycznych oraz przygotowanie raportu końcowego obejmującego kompleksową ocenę systemowo ważnego systemu płatności detalicznych Elixir pod kątem wypełniania *Zasad dotyczących infrastruktury rynków finansowych* (PFMI²).
2. Zakończenie oceny zasad funkcjonowania czterostronnych schematów płatniczych będących systemami kart płatniczych (Visa Europe i Mastercard) pod kątem zgodności zasad ich funkcjonowania z właściwymi przepisami unijnymi, tj. pod względem zgodności z wymogami odnoszącymi się do zapewnienia rozdzielności rachunkowej, organizacyjnej i procedury podejmowania decyzji systemów kart płatniczych i podmiotów obsługujących transakcje. Prezes NBP potwierdził, iż zasady obowiązujące w ramach schematów płatniczych Visa Europe i Mastercard spełniają wymagania określone w rozporządzeniu ws. rozdzielności³.
3. W oparciu o przyjętą przez Zarząd NBP „Politykę sprawowania przez Narodowy Bank Polski nadzoru systemowego w zakresie systemu płatniczego”, polegającą między innymi na włączeniu do podstaw prawnych sprawowanego nadzoru Wymagań nadzorczych w zakresie odporności cybernetycznej dla infrastruktur rynku finansowego (CROE⁴), rozpoczęto przeprowadzanie oceny systemu płatności SORBNET2 pod kątem zgodności z powyższymi wymaganiami.

¹ *Acquiring* to usługa płatnicza świadczona przez KIP lub MIP, zdefiniowana w art. 3 ust. 1 pkt 5 ustawy o usługach płatniczych.

² *Principles for financial market infrastructures* (PFMI), CPSS-IOSCO (obecnie CPMI-IOSCO), kwiecień 2012 r. <http://www.bis.org/cpmi/publ/d101a.pdf>.

³ Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2018/72 z dnia 4 października 2017 r. uzupełniające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/751 w sprawie opłat interchange w odniesieniu do transakcji płatniczych realizowanych w oparciu o kartę w odniesieniu do regulacyjnych standardów technicznych ustanawiających wymogi, które muszą spełniać systemy kart płatniczych i podmioty obsługujące transakcje w celu zapewnienia stosowania wymogów niezależności pod względem rachunkowości, organizacji i procedury podejmowania decyzji.

⁴ *Cyber resilience oversight expectations for financial market infrastructures*, EBC, grudzień 2018 r.

4. Wydanie przez Prezesa NBP decyzji zezwalającej na zmiany w zasadach funkcjonowania systemu płatności BLIK, polegające na umożliwieniu inicjowania transakcji płatniczych w terminalach płatniczych POS (w kraju i zagranicą) z wykorzystaniem technologii zbliżeniowej, udostępnionej przez schemat płatniczy Mastercard.
5. Stwierdzenie przez Prezesa NBP wygaśnięcia decyzji wyrażającej zgodę na prowadzenie przez Diners Club Polska sp. z o.o. na terenie Polski czterostronnego schematu płatniczego. W związku z powyższym obecnie schemat płatniczy Diners Club działa na terenie Polski jako trójstronny system kart płatniczych.
6. Przeprowadzenie kompleksowej analizy incydentów odnotowanych w latach 2015–2019. W wyniku tej analizy zainicjowano ocenę systemu płatności natychmiastowych BlueCash pod kątem wypełniania *Zasad dotyczących infrastruktury rynków finansowych* (PFMI).
7. Wydanie przez Prezesa NBP opinii w sprawie zmian w Regulaminie KDPW rozszerzających zakres stosowania rozrachunku w częściach. Zmiany obejmowały dopuszczenie możliwości dokonywania rozrachunku w częściach także w przypadku wystąpienia braku wystarczających środków na rachunkach pieniężnych uczestników systemu.
8. Przeprowadzenie dodatkowych analiz mających na celu zweryfikowanie odpowiedniego przygotowania polskiego systemu płatniczego do niezakłóconego funkcjonowania przy uwzględnieniu działań rządu polegających na wprowadzeniu na terenie kraju obostrzeń sanitarnych związanych z ogłoszeniem na obszarze Polski stanu epidemii wirusa SARS-CoV-2⁵.

⁵ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 491 z późn. zm.).

Rozdział 1

Uwarunkowania nadzoru systemowego w Polsce

1.1 Uwarunkowania prawne

Podstawy prawne sprawowania przez NBP nadzoru systemowego stanowią odpowiednio:

- *ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o ostateczności rozrachunku w systemach płatności i systemach rozrachunku papierów wartościowych oraz zasadach nadzoru nad tymi systemami*⁶ (dalej: „ustawa o ostateczności rozrachunku”) – w odniesieniu do systemów płatności (wyłączny nadzór Prezesa NBP);
- *ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi*⁷ (dalej: „ustawa o obrocie instrumentami finansowymi”) – w odniesieniu w szczególności do systemów rozliczeń i systemów rozrachunku papierów wartościowych (nadzór polegający na współpracy z wiodącym organem nadzoru, tj. Komisją Nadzoru Finansowego, realizowany w formie m.in. wydawania przez Prezesa NBP opinii na wniosek Przewodniczącego KNF);
- *ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych*⁸ (dalej: „ustawa o usługach płatniczych”) – w odniesieniu do schematów płatniczych (wyłączny nadzór Prezesa NBP) oraz usługi *acquiringu* (nadzór polegający na współpracy z wiodącym organem nadzoru, tj. KNF, realizowany w formie wydawania przez Prezesa NBP opinii na wniosek Przewodniczącego KNF);
- rozporządzenia wydane przez właściwego ministra⁹, określające szczegółowy zakres dokumentów i danych przekazywanych do NBP przez podmioty prowadzące nadzorowane systemy i schematy.

Punktem odniesienia przy sprawowaniu nadzoru systemowego w oparciu o powyższe ustawy są również przepisy prawa unijnego, ogólnie przyjęte standardy międzynarodowe (m.in. autorstwa CPSS-IOSCO¹⁰) oraz wymagania Unii Europejskiej (w szczególności tworzone

⁶ Dz.U. z 2019 r. poz. 145, z późn. zm.

⁷ Dz.U. z 2019 r. poz. 2286, z późn. zm.

⁸ Dz.U. z 2020 r. poz. 794, z późn. zm.

⁹ Są to następujące akty wykonawcze: Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 8 maja 2017 r. w sprawie danych i informacji przekazywanych przez podmioty prowadzące depozyt papierów wartościowych, system rejestracji instrumentów finansowych niebędących papierami wartościowymi oraz system rozrachunku (Dz.U. 2017 r. poz.948), Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 10 maja 2017 r. w sprawie funkcjonowania schematu płatniczego (Dz.U. z 2017 r. poz. 995) i Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 czerwca 2019 r. w sprawie funkcjonowania systemu płatności (Dz.U. z 2019 r., poz. 1376).

¹⁰ International Organization of Securities Commissions – Międzynarodowa Organizacja Komisji Papierów Wartościowych.

przez EBC). Źródłami prawa europejskiego stosowanego wprost przez NBP w ramach sprawowanego nadzoru systemowego są:

1. Regulacje podstawowe:

- rozporządzenie MIF¹¹ wraz z aktami wykonawczymi,
- rozporządzenie SCA¹²,
- rozporządzenie CSDR¹³ wraz z aktami wykonawczymi,
- rozporządzenie EMIR¹⁴ wraz z aktami wykonawczymi.

2. Wytyczne uzupełniające:

- zasady PFMI,
- wytyczne CROE.

1.2 Polityka sprawowania nadzoru systemowego

Działania NBP w zakresie nadzoru systemowego w 2020 r. były prowadzone w oparciu o przyjęty przez Zarząd NBP dokument pt. „Polityka sprawowania przez Narodowy Bank Polski nadzoru systemowego w zakresie systemu płatniczego” (październik 2015 r. z późn. zm.¹⁵) (dalej: „Polityka”). Zgodnie z nim do nadrzędnych celów sprawowania przez Prezesa NBP nadzoru systemowego zalicza się przede wszystkim:

- zapewnienie sprawnego i bezpiecznego funkcjonowania systemu płatniczego;
- zapewnienie zgodności zasad funkcjonowania nadzorowanych systemów, schematów i usługi *acquiringu* z przepisami prawa.

NBP, realizując swoją politykę w zakresie sprawowania nadzoru nad systemem płatniczym, kieruje się zasadą jawności, wypracowaną w oparciu o prawo polskie oraz europejskie,

¹¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/751 z dnia 29 kwietnia 2015 r. w sprawie opłat *interchange* w odniesieniu do transakcji płatniczych realizowanych w oparciu o kartę (Dz. Urz. UE L 123 z 19.05.2015 r.).

¹² Rozporządzenie delegowane Komisji Europejskiej (UE) 2018/389 z dnia 27 listopada 2017 r. uzupełniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2366 w odniesieniu do regulacyjnych standardów technicznych dotyczących silnego uwierzytelniania klienta i wspólnych i bezpiecznych otwartych standardów komunikacji (Dz. Urz. UE L 69 z dnia 13.03.2018).

¹³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 909/2014 z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie usprawnienia rozrachunku papierów wartościowych w UE i w sprawie centralnych depozytów papierów wartościowych oraz zmiany dyrektywy 98/26/WE, dyrektywy 2014/65/UE oraz rozporządzenia (UE) Nr 236/2012 (Dz. Urz. UE L 257 z dnia 28.08.2014 r.).

¹⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 648/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie instrumentów pochodnych będących przedmiotem obrotu poza rynkiem regulowanym, kontrahentów centralnych i repozytoriów transakcji (Dz. Urz. UE L 201 z dnia 27.07.2012 r.).

¹⁵ W dniu 24 października 2019 r. Zarząd NBP przyjął zaktualizowany dokument pt. „Polityka sprawowania przez Narodowy Bank Polski nadzoru systemowego w zakresie systemu płatniczego” – <http://www.nbp.pl/systemplatniczy/nadzor/polityka.pdf>.

jak również korzysta z najlepszych praktyk międzynarodowych. W związku z powyższym, w dniu 24 października 2019 r. do Polityki, jako wytyczna uzupełniająca służąca do wzmocnienia podstaw prowadzenia nadzoru w zakresie narzędzi oceniających poziom cyberodporności nadzorowanych systemów płatności, wprowadzony został dokument pt. *Wymagania nadzorcze w zakresie odporności cybernetycznej dla infrastruktur rynku finansowego (CROE)*, które stanowią metodologię do „Wytycznych w zakresie bezpieczeństwa infrastruktury rynków finansowych w cyberprzestrzeni” (ang. *Guidance on cyber resilience in financial market infrastructures*, CPMI-IOSCO, czerwiec 2016 r.), funkcjonujących w polityce nadzorczej NBP od 2017 r. CROE stanowi zbiór szczegółowych wymagań, których spełnienie przyczyni się do podniesienia poziomu cyberodporności nadzorowanej infrastruktury (w przypadku NBP – nadzorowanych systemów płatności).

Zgodnie z art. 16 ustawy o ostateczności rozrachunku, począwszy od dnia 1 stycznia 2002 r., Prezes NBP sprawuje nadzór nad systemami płatności. W związku z tym prowadzenie systemu płatności, z wyjątkiem systemów prowadzonych przez NBP, wymaga uzyskania zezwolenia Prezesa NBP. Zezwolenie Prezesa NBP jest również konieczne do wprowadzenia zmian w zasadach funkcjonowania systemów płatności.

Zgodnie z art. 14 ust. 2 ustawy o usługach płatniczych, począwszy od dnia 8 lutego 2017 r., Prezes NBP sprawuje nadzór nad funkcjonowaniem schematów płatniczych¹⁶ na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Prowadzenie schematu płatniczego, z wyjątkiem trójstronnych schematów płatniczych oraz schematów, które podlegają nadzorowi innego organu państwa członkowskiego UE albo organu UE, wymaga zezwolenia Prezesa NBP. Zezwolenie Prezesa NBP jest również konieczne do wprowadzenia zmian w zasadach funkcjonowania schematu płatniczego. Ponadto przepisy rozporządzenia MIF stanowią regulację podstawową przy dokonywaniu oceny czterostronnych schematów płatniczych funkcjonujących na terytorium Polski.

Zgodnie z art. 48 ust. 16, art. 50 ust. 2, art. 66 ust. 2, art. 68a ust. 5, art. 68b ust. 1 i art. 68d ust. 3 ustawy o obrocie instrumentami finansowymi, począwszy od dnia 21 października 2009 r., Prezes NBP współuczestniczy w sprawowanym przez KNF nadzorze nad podmiotami prowadzącymi systemy rozliczeń papierów wartościowych oraz nad podmiotami prowadzącymi systemy rozrachunku papierów wartościowych. Rola Prezesa NBP w tym zakresie ma charakter pomocniczy i polega na systemowej ocenie funkcjonowania systemów rozliczeń i systemów rozrachunku papierów wartościowych pod kątem sprawności, bezpieczeństwa oraz zgodności z prawem i przygotowaniu opinii w tym zakresie dla organu właściwego¹⁷. Dodatkowo przepisy określone w rozporządzeniach CSDR oraz EMIR stanowią regulację podstawową przy dokonywaniu oceny systemów rozrachunku papierów wartościowych

¹⁶ Rozróżnia się czterostronne i trójstronne schematy płatnicze. W czterostronnym schemacie płatniczym organizacja płatnicza nie wykonuje czynności wydawcy albo agenta rozliczeniowego, lecz powierza je innym dostawcom usług płatniczych. Dodatkowo w sytuacji, gdy czterostronny schemat unijny planuje wprowadzić zmiany w zasadach funkcjonowania schematu dotyczące rynku polskiego, wymagane jest uzyskanie zezwolenia Prezesa NBP. W trójstronnym schemacie płatniczym wydawanie instrumentów płatniczych oraz ich akceptacja należą do wyłącznej kompetencji organizacji płatniczej prowadzącej schemat płatniczy. Ze względu na świadczenie usługi *acquiringu* taka organizacja płatnicza jest KIP, więc podlega nadzorowi KNF i musi posiadać zgodę KNF na funkcjonowanie. Z uwagi na powyższe prowadzenie trójstronnego schematu płatniczego nie wymaga zezwolenia Prezesa NBP.

¹⁷ Wyjątek stanowi system SKARBNET4 prowadzony przez NBP, który nie podlega pod nadzór sprawowany przez KNF. Nadzór nad systemem SKARBNET4 sprawuje NBP na mocy zapisów obowiązującej *Polityki*.

prowadzonych przez CDPW, jak również przez spółkę, której Krajowy Depozyt przekazał wykonywanie czynności związanych z dokonywaniem rozrachunku, oraz NBP.

Zgodnie z art. 60 ust. 3 ustawy o usługach płatniczych, od dnia 7 października 2013 r., Prezes NBP współuczestniczy w sprawowanym przez KNF nadzorze nad krajowymi instytucjami płatniczymi świadczącymi usługę *acquiringu*. W związku z tym, wydanie przez KNF zezwolenia na prowadzenie działalności w charakterze krajowej instytucji płatniczej, obejmującego świadczenie przedmiotowej usługi, wymaga uzyskania opinii Prezesa NBP.

W 2018 r. do prawa krajowego (w ustawie o usługach płatniczych) została wprowadzona nowa kategoria podmiotów, tj. małe instytucje płatnicze (MIP)¹⁸, które bez konieczności uzyskania zezwolenia, a jedynie po uzyskaniu wpisu do prowadzonego przez KNF rejestru dostawców usług płatniczych, mogą świadczyć usługi płatnicze, w zakresie i na zasadach określonych w ustawie, w tym usługę *acquiringu*. Brak konieczności uzyskania zezwolenia KNF na działalność MIP jest równoznaczny z wyłączeniem konieczności opiniowania przez NBP.

1.3 Zakres nadzoru nad systemem płatniczym

Zarówno struktura systemu płatniczego, jak i model sprawowania nad nią nadzoru systemowego są rozbudowane i charakteryzują się znacznym poziomem złożoności.

W 2020 r., podobnie jak miało to miejsce w 2019 r., funkcjonowały:

- 2 systemy płatności wysokokwotowych,
- 6 systemów płatności detalicznych, w tym 2 systemy płatności natychmiastowych,
- 10 schematów płatniczych, w tym 4 kartowe,
- 5 systemów rozliczeń i rozrachunku papierów wartościowych,
- 25 krajowych instytucji płatniczych (KIP)¹⁹ posiadających zezwolenie KNF na świadczenie usługi *acquiringu*.

Nadzór nad infrastrukturą rynku finansowego w Polsce pełniony jest w sposób komplementarny przez dwa organy:

- Komisję Nadzoru Finansowego,
- Prezesa Narodowego Banku Polskiego.

¹⁸ MIP to rozwiązanie wprowadzone nowelizacją ustawy o usługach płatniczych w związku z wdrożeniem dyrektywy PSD2. Służy ono prowadzeniu działalności w zakresie świadczenia usług płatniczych w mniejszym rozmiarze niż KIP. MIP jest to osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną prowadząca działalność (zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 1–6 ustawy o usługach płatniczych) w zakresie którejkolwiek z usług płatniczych innej niż usługa inicjowania transakcji płatniczej lub usługa dostępu do informacji o rachunku.

¹⁹ Przez KIP rozumie się osobę prawną, która uzyskała zezwolenie na prowadzenie działalności w charakterze instytucji płatniczej, zdefiniowaną w art. 2 pkt 16 ustawy o usługach płatniczych.

KNF pełni nadzór ostrożnościowy (ang. *supervision*) nad podmiotami sektora bankowego, rynku kapitałowego, rynku usług płatniczych, sektora spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych, rynku ubezpieczeniowego, rynku emerytalnego oraz nad instytucjami pożyczkowymi i pośrednictwa kredytowego.

Prezes NBP sprawuje bezpośredni nadzór systemowy (ang. *oversight*) nad systemami płatności i schematami płatniczymi oraz pośredni nadzór systemowy (polegający na wydawaniu opinii na wniosek KNF) nad systemami rozliczeń i rozrachunku papierów wartościowych oraz świadczeniem usługi *acquiringu* przez krajowe instytucje płatnicze nadzorowane przez KNF.

Sprawowanie nadzoru systemowego ma istotne znaczenie, biorąc pod uwagę strukturę systemu płatniczego, przede wszystkim ze względu na powiązania między poszczególnymi elementami infrastruktury systemu płatniczego, umożliwiającymi przepływ pieniądza w gospodarce, i odnosi się do funkcjonowania:

1. Systemów płatności:

- wysokokwotowych: SORBNET2 i TARGET2-NBP. Operatorem systemu SORBNET2 jest NBP, natomiast system TARGET2-NBP jest prowadzony przez NBP pod względem prawnym, a jego operatorem jest grupa trzech banków centralnych (3CB)²⁰;
- detalicznych: Elixir, Euro Elixir i Express Elixir, których właścicielem i operatorem jest KIR, Systemu płatności BlueCash, którego właścicielem i operatorem jest Blue Media S.A., Systemu Płatności BLIK, którego właścicielem i operatorem jest PSP, oraz Krajowego Systemu Rozliczeń (KSR), którego właścicielem i operatorem jest First Data Polska S.A.²¹;

2. Schematów płatniczych:

- będących systemami kart płatniczych (dalej: schematy kartowe): Visa Europe, Mastercard, American Express oraz Diners Club;
- niebędących systemami kart płatniczych (dalej: Pozostałe schematy lub schematy niekartowe): Schematu Płatniczego BLIK prowadzonego przez PSP, YetiPay prowadzonego przez YetiPay sp. z o.o., mPay prowadzonego przez mPay S.A., SkyCash prowadzonego przez SkyCash Poland S.A., Snoopay prowadzonego przez Planet Pay sp. z o.o. oraz Billon prowadzonego przez Billon Solutions sp. z o.o.;

3. Systemów rozliczeń i systemów rozrachunku papierów wartościowych: systemów rozliczeń prowadzonych przez KDPW_CCP S.A., systemu rozliczeń i rozrachunku instrumentów finansowych IRGiT SRF prowadzonych przez Izbę Rozliczeniową Giełd Towarowych S.A. (IRGiT S.A.); SKARBNET4 systemu rejestracji bonów pieniężnych NBP i bonów skarbowych (dalej: SKARBNET4), którego operatorem jest NBP, oraz systemu rozrachunku prowadzonego przez KDPW S.A.,

²⁰ W skład grupy wchodzi Banque de France, Deutsche Bundesbank i Banca d'Italia.

²¹ Spółka zmieniła nazwę na Fiserv Polska S.A. w dniu 24 września 2021 r.

4. Świadczenia usługi *acquiringu* przez KIP.

Funkcjonowanie dwóch systemów płatności wysokokwotowych jest typowe dla krajów UE, które nie należą do strefy euro – jednego dedykowanego walucie krajowej, drugiego prowadzącego rozrachunek w euro, będącego komponentem TARGET2. W Polsce funkcjonuje także system płatności detalicznych dla klientów indywidualnych dedykowany płatnościom w euro – Euro Elixir. Jednakże Polska mocno wyróżnia się na tle krajów UE liczbą funkcjonujących systemów płatności detalicznych (6 systemów), ponieważ średnio na jeden kraj UE w 2020 r. przypadało 1,9²² systemu płatności detalicznych. Na podkreślenie zasługuje również funkcjonowanie od lat w Polsce dwóch systemów płatności detalicznych natychmiastowych, podczas gdy w wielu krajach UE funkcjonuje tylko jeden taki system lub w ogóle nie ma żadnego.

Znacząca jest również liczba funkcjonujących w Polsce schematów niekartowych (6 schematów nadzorowanych przez Prezesa NBP). W obszarze schematów kartowych na polskim rynku funkcjonowały cztery międzynarodowe schematy o globalnym zasięgu, z czego dwa, tj. Visa i Mastercard, odpowiadały w 2020 r. za blisko 100% rynku, zarówno pod względem liczby, jak i wartości zrealizowanych transakcji (udziały Diners Club i American Express łącznie wynosiły 0,014% liczby i 0,05% wartości zrealizowanych transakcji).

Funkcjonujące w Polsce systemy rozliczeń i rozrachunku papierów wartościowych obsługują transakcje w dwóch walutach – w złotych i euro. Obie waluty obsługiwane są przez podmioty wchodzące w skład GK KDPW, natomiast system SKARBNET4 oraz IRGiT SFR przetwarzają operacje jedynie w walucie krajowej. Poza tym dwa systemy rozrachunku, system prowadzony przez KDPW S.A. oraz SKARBNET4, prowadzą także działalność depozytową.

Sprawowanie nadzoru systemowego przez NBP przy tak rozbudowanej infrastrukturze systemu płatniczego wymaga stosowania jasnych i przejrzystych zasad we współpracy zarówno z operatorami nadzorowanych systemów i schematów, jak również z KNF, tj. instytucją bezpośrednio nadzorującą operatorów systemów rozliczeń i rozrachunku papierów wartościowych oraz KIP świadczące usługę *acquiringu*.

1.4 Narzędzia nadzorcze

Nadzór systemowy nad systemem płatniczym jest sprawowany z wykorzystaniem szerokiej gamy narzędzi nadzorczych opisanych szczegółowo w *Polityce*. Do kluczowych narzędzi będących w dyspozycji Prezesa NBP należy wydawanie zezwoleń (w formie decyzji Prezesa NBP) na prowadzenie systemu płatności²³ lub schematu płatniczego²⁴ oraz na dokonanie zmian w zasadach ich funkcjonowania, a także przeprowadzanie kompleksowych ocen prawidłowego funkcjonowania nadzorowanej infrastruktury płatniczej.

W zakresie dotyczącym nadzorowania systemów rozliczeń i rozrachunku papierów wartościowych oraz świadczenia usługi *acquiringu* jednym z istotnych narzędzi dostępnych dla Prezesa NBP jest wydawanie na wniosek Przewodniczącego KNF opinii dotyczących tych

²² Obliczenia własne na podstawie danych EBC: <https://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000002752>.

²³ Na podstawie art. 16 ust. 1 i 3 ustawy o ostateczności rozrachunku.

²⁴ Na podstawie art. 132zm ustawy o usługach płatniczych.

systemów i usługi (w formie postanowień Prezesa NBP). Uzyskanie opinii Prezesa NBP jest konieczne w przypadku zmian w regulaminach funkcjonowania powyższych systemów²⁵ oraz w zakresie usługi *acquiringu*²⁶, którą zamierza świadczyć podmiot ubiegający się o uzyskanie zezwolenia KNF na działanie w charakterze KIP.

Sprawowanie nadzoru systemowego polega również na pozyskiwaniu informacji o bieżącej działalności nadzorowanych systemów i schematów, a także na dokonywaniu oceny tej działalności oraz podejmowaniu działań na rzecz wprowadzania niezbędnych zmian w sposobie funkcjonowania.

Poza już wspomnianym pozyskiwaniem informacji i dokonywaniem ocen funkcjonowania systemów i schematów, do innych narzędzi umożliwiających prawidłowe pełnienie funkcji nadzoru systemowego należy zaliczyć:

- monitorowanie i analizę danych ilościowych,
- wyjaśnianie incydentów występujących w systemach i schematach,
- bieżącą współpracę z podmiotami prowadzącymi systemy, schematy lub świadczącymi usługę *acquiringu*.

W 2020 r. w ramach innych bieżących działań nadzorczych przedstawiciele NBP aktywnie uczestniczyli w działaniach organizowanych przez Europejski Bank Centralny, Komisję Europejską, Europejski Urząd Nadzoru Giełd i Papierów Wartościowych oraz w nadzorczych inicjatywach banków centralnych Unii Europejskiej m.in. biorą udział w pracach następujących komitetów oraz grup roboczych:

- Market Infrastructure and Payments Committee (MIPC), EBC,
- Payment and Securities Oversight Working Group (PSOWG), EBC,
- Analytical Working Group (AWG), EBC,
- Cyber Resilience Strategy Task Force (CR TF), EBC,
- European Forum on the Security of Retail Payments (SecuRe Pay), EBC,
- Visa Assessment Group (grupa banków centralnych koordynowana przez EBC),
- MasterCard Europe (MCE) Assessment Group (grupa banków centralnych koordynowana przez Narodowy Bank Belgii jako bezpośredniego nadzorcę Mastercard w Europie),
- CCP Supervisory Committee (CCP SC), ESMA,
- Governmental Expert Group on the Interchange Fee Regulation (GEG IFR), KE.

²⁵ Na podstawie art. 50 ust. 2 i art. 48 ust. 16 ustawy o obrocie instrumentami finansowymi.

²⁶ Na podstawie art. 60 ust. 3 ustawy o usługach płatniczych.

1.5 Wpływ epidemii wirusa SARS-CoV-2 na infrastrukturę płatniczą i działania nadzorcze

Rok 2020 r. wyróżniał się na tle wcześniejszych lat z uwagi na sytuację spowodowaną wybuchem pandemii wirusa SARS-CoV-2, która wywarła duży wpływ na gospodarkę kraju i dotknęła bezpośrednio lub pośrednio wszystkie obszary funkcjonowania kraju, w tym także system płatniczy w Polsce.

Do czynników makroekonomicznych wpływających m.in. na rynek usług płatniczych można zaliczyć działania rządu polegające na wprowadzeniu na terenie kraju obostrzeń sanitarnych²⁷ związanych z wystąpieniem pandemii koronawirusa, a także decyzje podejmowane przez Radę Polityki Pieniężnej NBP (RPP), dotyczące obniżek stóp procentowych oraz zmniejszenia stopy rezerwy obowiązkowej.

Pierwsze kroki prawne związane z rozprzestrzenianiem się w Europie, w tym w Polsce, epidemii koronawirusa zostały podjęte przez polski rząd w dniu 2 marca 2020 r. kiedy to uchwalono *ustawę o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych*²⁸. Na podstawie powyższej ustawy do końca 2020 r. rząd wydał 46 rozporządzeń określających kolejne szczegółowe rozwiązania dostosowujące różne obszary funkcjonowania państwa i obywateli w czasie panującej epidemii. W ramach wprowadzania rozwiązań ułatwiających funkcjonowanie w okresie ogłoszonej epidemii dla nadzorowanych przez NBP systemów i schematów wydane zostało Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 kwietnia 2020 r. *w sprawie określenia innych terminów przekazywania Narodowemu Bankowi Polskiemu sprawozdań*²⁹.

W dniu 13 marca 2020 r. na terenie Polski został ogłoszony stan zagrożenia epidemicznego³⁰, a już od dnia 20 marca 2020 r. rząd wprowadził stan epidemii w kraju³¹, który ma obowiązywać do odwołania. Od dnia 10 marca 2020 r. wprowadzane były przez rząd na terenie Polski kolejne restrykcje mające na celu ograniczenie transmisji wirusa SARS-CoV-2 wśród obywateli. W okresie od dnia 10 do 31 marca 2020 r. kolejno wprowadzono:

- zakaz organizowania imprez masowych, a następnie imprez, które przekraczają 50 osób,
- zamknięcie przedszkoli, szkół i uczelni wyższych (nauczanie zdalne od dnia 25 marca 2020 r.),
- zakaz wjazdu cudzoziemców do Polski,
- kwarantannę dla osób wracających do kraju,
- wstrzymanie międzynarodowych połączeń lotniczych pasażerskich,

²⁷ Rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, wydawane na podstawie ustawy z dnia 5 grudnia 2008 roku o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi.

²⁸ Dz.U. 2020 poz. 374 (z późn. zm.).

²⁹ Dz.U. 2020 poz. 731.

³⁰ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Dz.U. 2020 poz. 433, z późn. zm.).

³¹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 431, z późn. zm.).

-
- zakaz działania galerii handlowych (poza sklepami spożywczymi, pralniami, aptekami i drogeriami),
 - zamknięcie restauracji, barów, pubów (jedzenie sprzedawane tylko na wynos),
 - zakaz wychodzenia z domów poza wyjściem do sklepu spożywczego i do pracy,
 - ograniczenie liczby osób poruszających się wspólnie po ulicach,
 - zakaz korzystania z parków, lasów, bulwarów, placów zabaw, uprawiania sportu,
 - ograniczenie liczby osób w komunikacji miejskiej,
 - ograniczenie liczby osób w sklepach,
 - „godziny dla seniorów” w sklepach,
 - zamknięcie salonów kosmetycznych, fryzjerów, salonów tatuażu, klubów fitness,
 - zamknięcie hoteli i miejsc noclegowych,
 - zakaz samodzielnego opuszczania domów dla osób poniżej 18 roku życia.

Wraz ze spadkiem liczby zachorowań i hospitalizacji wynikających z epidemii, powyższe restrykcje były stopniowo luzowane w okresie od dnia 20 kwietnia do dnia 25 lipca 2020 r. Najważniejsze z punktu widzenia gospodarki ograniczenia, dotyczące otwarcia lokali gastronomicznych i usługowych, hoteli oraz możliwości organizowania imprez i podróżowania (w tym za granicę), w dużym stopniu zniesiono między dniem 30 maja a dniem 13 czerwca 2020 r.

W sierpniu 2020 r. w związku z rosnącą liczbą zachorowań rząd rozpoczął przywracanie restrykcji. Od dnia 6 sierpnia 2020 r. wprowadzono podział powiatów na strefy „zielone”, „żółte” i „czerwone” w zależności od liczby zachorowań i określono restrykcje obowiązujące w każdej strefie. Z dniem 10 października 2020 r. cała Polska została ogłoszona strefą „żółtą”, a już od dnia 23 października 2020 r. strefą „czerwoną” i zostały wprowadzone kolejne restrykcje (m. in. ograniczenia liczby klientów w sklepach oraz uczestników w wydarzeniach kulturalnych i pasażerów w komunikacji publicznej, zakaz organizacji imprez, nauczanie zdalne na wyższych uczelniach, zamknięcie basenów, klubów fitness i siłowni, ograniczenie działalności hoteli). Wysoki poziom ograniczeń i restrykcji nakładanych przez rząd obowiązywał do końca 2020 r.

Cykl zaostrzania i luzowania przez rząd obostrzeń sanitarnych wyraźnie odbił się na liczbie transakcji w dwóch wiodących na rynku polskim schematach kartowych, tj. Visa Europe i Mastercard. Najwyższą liczbę oraz wartość transakcji płatniczych w tych schematach odnotowano w III kwartale 2020 r., kiedy to wspomniane wcześniej ograniczenia zostały w dużej mierze zniesione. Pozostałe kwartały roku były wyraźnie niższe zarówno pod względem liczby, jak i wartości zrealizowanych transakcji. Łączna liczba i wartość transakcji krajowych w schematach kartowych wykonanych w 2020 r. wprawdzie wzrosła w porównaniu do wielkości z 2019 r., ale wzrosty te były o trzy do czterech razy mniejsze niż zmiana między 2019 r. a 2018 r.

Wpływ obostrzeń wprowadzanych przez rząd (przede wszystkim ograniczeń w handlu) był znacząco widoczny również w odniesieniu do systemu/schematu BLIK. Nakładane restrykcje stanowiły czynnik zachęcający do płatności bezgotówkowych oraz do zakupów przez Internet, co dodatkowo istotnie przyczyniło się do wzrostu liczby i wartości transakcji dokonywanych za pośrednictwem systemu/schematu BLIK.

Poza nakładaniem restrykcji rząd podjął działania mające na celu minimalizację negatywnego wpływu epidemii na gospodarkę oraz ochronę miejsc pracy. W tym celu uruchomił w 2020 r. sześć kolejnych edycji tarczy antykryzysowej. Tarcza antykryzysowa to rządowy pakiet rozwiązań wspierających finansowo przedsiębiorców i obszary gospodarki szczególnie narażone na straty w związku z narzucanymi obostrzeniami sanitarnymi. Wynikająca z uchwalonych tarcz antykryzysowych potrzeba pokrycia zwiększonych wydatków budżetowych spowodowała m.in. emisję przez Ministerstwo Finansów w 2020 r. bonów skarbowych, których zadaniem jest zaspokojenie popytu państwa na pieniądź i regulowanie podaży pieniądza w gospodarce. Wpływ nałożonych przez rząd, w związku z trwającą epidemią, zaleceń i restrykcji można zaobserwować także w dużym wzroście obrotów GK KDWP. Wzrost ten wynikał wprost ze wzrostu obrotów na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie (GPW). Wysoka zmienność cen akcji i innych instrumentów finansowych notowanych na giełdach spowodowała w pierwszym kwartale, że giełdy, w tym GPW, notowały rekordowe wartości obrotów. Gwałtowne spadki, a następnie wzrosty kursów akcji przyciągnęły na rynek kapitałowy nowych inwestorów. W pierwszym półroczu w domach maklerskich zostało otwartych ponad 70 tys. nowych rachunków inwestycyjnych³². Przyczynami znaczącego wzrostu obrotów na GPW były m.in. wprowadzenie przez rządy europejskie obostrzeń związanych z panującą epidemią wirusa SARS-CoV-2, co przełożyło się także na nastroje inwestorów, oraz obniżenie stóp procentowych przez Radę Polityki Pieniężnej (wpływające na nieopłacalność przechowywania wolnych środków na lokatach bankowych). Głównie te czynniki przyczyniły się do zwiększenia zainteresowania inwestorów giełdą jako miejscem inwestycji. Jednocześnie wybuch epidemii spowodował spadki notowań akcji na giełdach, w tym również na giełdzie w Warszawie, w związku z czym inwestycje na GPW stały się jeszcze bardziej atrakcyjne jako forma inwestowania kapitału.

Ponadto w celu sprawdzenia bezpieczeństwa działania nadzorowanych przez NBP systemów płatności i schematów płatniczych w okresie obowiązywania restrykcji nałożonych przez rząd, zwrócono się do operatorów systemów płatności oraz podmiotów prowadzących schematy o potwierdzenie odpowiedniego przygotowania do niezakłóconego funkcjonowania oraz zapewnienia ciągłości działania również w sytuacji dalszego rozprzestrzeniania się koronawirusa oraz o przekazanie informacji dotyczących wpływu obostrzeń nakładanych przez rząd na funkcjonowanie prowadzonych systemów i schematów. Pisma wystosowano dwukrotnie, w I i II kwartale 2020 r., z prośbą o przekazanie informacji dotyczących wpływu epidemii wirusa SARS-CoV-2 na funkcjonowanie prowadzonych systemów płatności i schematów płatniczych. Analiza otrzymanych informacji pozwoliła na pozytywną ocenę działań podjętych przez operatorów systemów i podmioty prowadzące schematy oraz wykazała, że nie stwierdzono przypadków materializacji ryzyka związanego z problemami dotyczącym ich prawidłowego funkcjonowania.

³² https://www.gpw.pl/aktualnosc?cmn_id=109835&title=Du%C5%BCa+zmienna%C5%9B%C4%87+cen+akcji+i+wysokie+obroty+na+GPW+w+I+po%C5%82owie+2020+r.

Rozdział 2

Nadzór systemowy w zakresie systemu płatniczego

2.1 Systemy płatności

System płatności to podlegające prawu polskiemu prawne powiązania pomiędzy co najmniej trzema instytucjami³³, w ramach których obowiązują wspólne dla tych uczestników zasady przeprowadzania rozliczeń lub realizacji ich zleceń rozrachunku³⁴ (zleceń uczestnika dotyczących przekazania kwoty pieniężnej na rachunek odbiorcy prowadzony przez agenta rozrachunkowego lub innych zleceń, które powodują wykonanie lub zwolnienie z zobowiązania pieniężnego, zgodnie z zasadami systemu płatności).

Źródło: art. 1 pkt 1 oraz pkt 12 lit. a ustawy o ostateczności rozrachunku.

2.1.1 Systemy płatności wysokokwotowych

W 2020 r. w Polsce funkcjonowały dwa systemy płatności wysokokwotowych:

- system SORBNET2, prowadzony przez NBP, w którym dokonywany jest rozrachunek transakcji w złotych;
- system TARGET2-NBP, prowadzony przez NBP pod względem prawnym, a operacyjnym przez trzy banki centralne ze strefy euro, tj. Deutsche Bundesbank, Banque de France i Banca d'Italia³⁵, w którym przeprowadzany jest rozrachunek transakcji w euro.

Działania nadzorcze dotyczące systemów płatności wysokokwotowych

W 2020 r., w oparciu o przyjętą przez Zarząd NBP „Politykę sprawowania przez Narodowy Bank Polski nadzoru systemowego w zakresie systemu płatniczego”, uwzględniającą w podstawach sprawowanego nadzoru *Wymagania nadzorcze w zakresie odporności cybernetycznej dla infrastruktury rynku finansowego (CROE)*, rozpoczęto przeprowadzanie oceny systemu płatności SORBNET2 pod kątem zgodności z powyższymi wymaganiami.

³³ Zgodnie z art. 1 pkt 1 oraz pkt 5 lit. a–d ustawy o ostateczności rozrachunku, co najmniej jedną z tych instytucji musi być: Narodowy Bank Polski, bank centralny innego kraju, bank krajowy lub oddział banku zagranicznego, firma inwestycyjna, zagraniczna osoba prawna lub organ władzy publicznej.

³⁴ Nieco inna, szersza definicja systemu płatności znajduje się w art. 2 pkt 27 ustawy o usługach płatniczych, według której systemy płatności stanowią systemy transferu środków pieniężnych oparte na formalnych i znormalizowanych regułach oraz wspólnych zasadach dotyczących przetwarzania, rozliczania lub rozrachunku transakcji płatniczych.

³⁵ Funkcjonowanie systemu TARGET2 opiera się na wspólnej platformie technicznej (ang. *Single Shared Platform, SSP*), opracowanej przez trzy banki centralne UE, tj. Francji, Niemiec oraz Włoch, a obecnie, po uruchomieniu w dniu 22 czerwca 2015 r. platformy TARGET2-Securities, jest ona obsługiwana przez te trzy banki oraz dodatkowo również przez Bank Hiszpanii (Banco de España).

Ponadto w dniu 17 stycznia 2020 r. zostało zakończone drugie badanie ankietowe dotyczące cyberodporności systemu SORBNET2. Operator systemu został poinformowany o wynikach badania, tj. o przyporządkowaniu systemowi SORBNET2 „Profilu 2 – Model progresywny”³⁶ oraz o podtrzymaniu, sformułowanego po pierwszym badaniu, zalecenia dotyczącego wdrożenia regularnego procesu weryfikacji kontroli zdalnego dostępu do zasobów informatycznych NBP.

W ramach cyklicznych działań nadzorczych w 2020 r. przeprowadzono coroczne badanie dotyczące identyfikacji uczestników krytycznych³⁷ systemu SORBNET2, tj. banków, których obroty przekraczają w badanym roku 5% wartości całego obrotu w systemie SORBNET2. Dodatkowo, sprawdzono odporność modelu SORBNET2 na wystąpienie skrajnych warunków rynkowych. Badanie dokonywane jest cyklicznie, za kolejne półroczne okresy funkcjonowania SORBNET2. Wyniki symulacji, przeprowadzonych na podstawie opracowanych scenariuszy, wykazały wysoką odporność systemu na przyjęte w badaniu założenia.

Incydenty w systemach płatności wysokokwotowych

W 2020 r. w systemach płatności wysokokwotowych odnotowano pięć incydentów, których przyczyny można podzielić na trzy grupy: awaria sprzętu, błąd oprogramowania lub błąd ludzki. Pomimo że miały one wpływ na funkcjonowanie poszczególnych systemów płatności, nie wpłynęły jednak w istotnym stopniu na funkcjonowanie całego systemu płatniczego w Polsce.

Analiza danych statystycznych dotyczących systemów płatności wysokokwotowych

Systemy płatności wysokokwotowych zajmują kluczowe miejsce pod względem wartości przetworzonych zleceń w systemie płatniczym.

W 2020 r. łączna wartość zleceń zrealizowanych w systemach wysokokwotowych SORBNET2 i TARGET2-NBP wyniosła 104,5 bln zł i zwiększyła się w stosunku do poprzedniego roku o 17,1 bln zł (tj. o 19,6%), natomiast w stosunku do 2018 r. nastąpił wzrost o 19,8 bln zł (tj. 23,4%). Łączna liczba zrealizowanych zleceń w obu systemach wyniosła 6,1 mln i w porównaniu z 2019 r. wzrosła o 33,2 tys. (tj. o 0,5%), natomiast w porównaniu do 2018 r. o 237,4 tys. (tj. o 4,0%).

Istotny wzrost wartości zrealizowanych zleceń wynikał głównie z realizacji operacji bezwarunkowego zakupu przez NBP od banków papierów wartościowych (realizowane za pośrednictwem KDPW S.A.) w ramach stabilizacji rynku i zasilenia systemu finansowego w płynność.

³⁶ Profile zawarto w przedziale 1–10, gdzie 1 oznacza najwyższy poziom cyberdojrzałości, a 10 poziom najniższy.

³⁷ Za uczestników krytycznych systemu płatności SORBNET2 uznaje się podmioty spełniające odpowiednie kryteria, czyli będące:

- systemami zewnętrznymi funkcjonującymi jako: LVPS, SIRPS, PIRPS, CSD, CCP;
- bankami, jeśli wartość ich obrotów przekracza 5% wartości obrotów całego systemu w poprzednim roku kalendarzowym.

2.1.2 Systemy płatności detalicznych

W 2020 r., tak jak na koniec 2019 r., w Polsce funkcjonowały następujące systemy płatności detalicznych:

- Elixir;
- Euro Elixir;
- Express Elixir;
- BlueCash;
- System BLIK;
- KSR.

W 2020 r., w zakresie systemów płatności, działania nadzorcze skupiały się na dokonywaniu ocen systemów pod kątem spełniania zasad PFMI oraz na analizie i opiniowaniu proponowanych przez operatorów zmian w zasadach funkcjonowania systemów, jak również na bieżącym monitorowaniu funkcjonowania systemów płatności, w tym analizie incydentów oraz analizie danych statystycznych.

Decyzje Prezesa NBP dotyczące systemów płatności detalicznych

W 2020 r., w ramach sprawowania nadzoru nad systemami płatności detalicznych, Prezes NBP wydał trzy decyzje zezwalające na wprowadzenie zmian w zasadach funkcjonowania systemu:

- Elixir – zmiana umożliwiająca dwukrotne przeprowadzenie procedury gwarancji rozrachunku w sytuacji wycofania z rozrachunku wszystkich zleceń systemu zewnętrznego korzystającego z rozrachunku w systemie Elixir;
- Blue Cash – główna zmiana dotycząca umożliwienia rozrachunku przelewów mobilnych pomiędzy klientami (P2P);
- BLIK – zmiana umożliwiająca inicjowanie transakcji płatniczych w terminalach płatniczych POS z wykorzystaniem technologii zbliżeniowej, udostępnionej przez organizację Mastercard Europe SA.

Inne działania nadzorcze dotyczące systemów płatności detalicznych

W styczniu 2020 r., po analizie informacji dostarczonych w ramach przeprowadzonego w 2019 r. ankietowego badania cyberodporności (pierwsze miało miejsce w 2018 r.), systemowi Elixir przyporządkowano „Profil 1 – Najwyższy”, natomiast systemowi Euro Elixir przyporządkowano „Profil 2 – Model progresywny”³⁸.

³⁸ Profile zawierają się w przedziale 1–10, gdzie 1 oznacza najwyższy poziom cyberdojrzałości, a 10 poziom najniższy.

W 2020 r. kontynuowano prace dotyczące oceny systemu Elixir pod kątem wypełniania *Zasad dotyczących infrastruktury rynków finansowych* (PFMI). Ocena ta została ostatecznie zakończona w dniu 14 kwietnia 2021 r. i została przyjęta wraz z zaleceniami i rekomendacjami przez Zarząd NBP, a następnie przekazana do operatora systemu, tj. KIR.

W marcu 2020 r. zainicjowano także ocenę systemu BlueCash pod kątem wypełniania *Zasad dotyczących infrastruktury rynków finansowych* (PFMI). Planowany termin zakończenia oceny zgodnie z harmonogramem ustalono na I połowę 2022 r.

Ponadto, w związku z restrykcjami nakładanymi przez polski rząd z powodu ogłoszenia stanu epidemii wirusa SARS-CoV-2 na obszarze Polski, zwrócono się dwukrotnie do operatorów systemów płatności o potwierdzenie odpowiedniego przygotowania do niezakłóconego funkcjonowania, tj. terminowego dokonywania rozliczeń i rozrachunków w ówczesnych warunkach, zapewnienia ciągłości działania w sytuacji dalszego rozprzestrzeniania się koronawirusa oraz o przekazanie informacji dotyczących wpływu obostrzeń nakładanych przez rząd na funkcjonowanie prowadzonych systemów płatności. Analiza otrzymanych informacji pozwoliła na pozytywną ocenę działań podjętych przez operatorów systemów, które wpłynęły na bezpieczne działanie nadzorowanej infrastruktury w okresie objętym analizą oraz wykazała, że w analizowanym okresie nie stwierdzono przypadków materializacji ryzyka związanego z problemami dotyczącymi prawidłowego funkcjonowania systemów płatności.

Incydenty w systemach płatności detalicznych

W 2020 r. w pięciu systemach płatności detalicznych odnotowano łącznie 15 incydentów (w 2019 r. odnotowano 9 incydentów). Pomimo wzrostu liczby incydentów nie miały one jednak istotnego znaczenia dla prawidłowego funkcjonowania całego systemu płatniczego w Polsce. Przyczyny tych incydentów można przyporządkować do 5 kategorii, tj.: błąd ludzki, błąd oprogramowania, błąd reguł monitoringu, brak mechanizmu sygnalizowania i błąd w systemie podmiotu trzeciego. Działania podjęte przez operatorów systemów w związku z powyższymi incydentami w większości przypadków zostały ocenione przez NBP jako prawidłowe. W jednym przypadku, mając na względzie powtarzający się na przestrzeni 5 lat charakter incydentów, NBP zwrócił się do operatora systemu BlueCash z zaleceniem przeprowadzenia niezależnego, zewnętrznego audytu i poinformowania o jego wynikach³⁹.

Analiza danych statystycznych dotyczących systemów płatności detalicznych

Kluczową rolę w infrastrukturze systemu płatniczego pod względem liczby zrealizowanych zleceń płatniczych odgrywają systemy płatności detalicznych zapewniające rozliczenia transakcji klientów niskokwotowych (których wartość jest niższa od 1 mln zł).

Przyjmując liczbę zleceń zrealizowanych w danym systemie za podstawowe kryterium oceny ważności poszczególnych systemów płatności detalicznych dla prawidłowego funkcjonowania systemu płatniczego w Polsce, od wielu lat nieprzerwanie wśród systemów płatności detalicznych dominuje system Elixir, w którym zrealizowano ponad 79% wszystkich zleceń płatniczych w ramach systemów płatności detalicznych, chociaż jego udział stopniowo się zmniejsza (w 2019 r. stanowił 85%, a w 2018 r. 90%).

³⁹ Audyt został przeprowadzony w wyznaczonym przez NBP terminie, a zalecenia są wdrażane zgodnie z harmonogramem.

System Euro Elixir jest uznawany za systemowo istotny, ponieważ jest to jedyny system detaliczny, w którym przetwarzane są zlecenia w walucie innej niż złoty, tj. w euro. Liczba przetwarzanych w nim zleceń utrzymuje się na stosunkowo niewysokim poziomie. W 2020 r. zrealizowano w nim tylko 1,3% detalicznych zleceń płatniczych w Polsce (w 2019 r. odsetek ten wynosił 1,7%, natomiast w 2018 r. 1,6%).

Szczególną grupę wśród systemów płatności detalicznych stanowią systemy płatności natychmiastowych, tj. Express Elixir⁴⁰ oraz BlueCash⁴¹, za pomocą których uznawanie rachunku odbiorcy następuje w ciągu kilku sekund. Płatności natychmiastowe są kategorią płatności detalicznych należąca, obok płatności mobilnych, do najbardziej dynamicznie rozwijającej się części rynku płatniczego. Rosnąca popularność tych systemów przekłada się na stopniowo rosnący, choć pozostający nadal na niskim poziomie, udział tych systemów w rynku płatności detalicznych. W 2020 r. udział transakcji w systemach natychmiastowych w liczbie wszystkich płatności detalicznych wyniósł 2,7% i jednocześnie 1,2% pod względem wartości (w 2019 r. udział ten wynosił odpowiednio 1,7% i 0,99%, a w 2018 r. było to 1,02% i 0,7%).

We wszystkich systemach płatności detalicznych w złotych, tj. w systemie Elixir, w systemach płatności natychmiastowych Express Elixir i BlueCash oraz pozostałych systemach płatności detalicznych, tj. KSR i BLIK, zrealizowano łącznie 2,5 mld zleceń o wartości 6,1 bln zł. W 2019 r. było to odpowiednio 2,2 mld szt. i 5,7 bln zł, co oznacza wzrost rok do roku o 12,8% w odniesieniu do liczby i o 5,9% w odniesieniu do wartości zleceń, natomiast w 2018 r. zrealizowano 2 mln transakcji o wartości 5,3 bln zł (wzrost o 24,4% dla liczby i o 14,2% dla wartości).

2.2 Schematy płatnicze

Schemat płatniczy oznacza zbiór zasad przeprowadzania transakcji płatniczych, wydawania i akceptowania przez dostawców usług płatniczych instrumentów płatniczych i przetwarzania transakcji płatniczych wykonywanych przy użyciu instrumentów płatniczych oraz system kart płatniczych.

Źródło: art. 2 pkt 26a) ustawy o usługach płatniczych.

W 2020 r. lista nadzorowanych przez Prezesa NBP schematów płatniczych została poszerzona o schemat Billon, który został objęty nadzorem w II kwartale 2020 r. Od tego momentu w Polsce funkcjonowało 10 schematów płatniczych:

- schematy płatnicze będące systemami kart płatniczych (dalej: schematy kartowe):
 - Visa Europe,
 - Mastercard,

⁴⁰ System Express Elixir został uruchomiony w I półroczu 2012 r. przez KIR i był pierwszym systemem płatności natychmiastowych uruchomionym w Polsce oraz drugim funkcjonującym na terytorium UE (po brytyjskim systemie Faster Payment Service uruchomionym w 2008 r.).

⁴¹ System płatności BlueCash został uruchomiony w II półroczu 2012 r. przez spółkę Blue Media S.A. i był drugim systemem płatności natychmiastowych funkcjonującym w Polsce.

- American Express,
- Diners Club;
- pozostałe schematy płatnicze (dalej: Pozostałe schematy):
 - Schemat Płatniczy BLIK,
 - YetiPay,
 - mPay,
 - SkyCash,
 - Smoopay,
 - Billon.

W 2020 r. bieżące działania nadzorcze prowadzone w stosunku do schematów płatniczych polegały przede wszystkim na wydawaniu decyzji odnośnie do zmian w zasadach ich funkcjonowania, monitorowaniu prawidłowości ich funkcjonowania oraz na zbieraniu i analizie danych statystycznych.

Decyzje Prezesa NBP dotyczące schematów płatniczych

W ramach działań nadzorczych w 2020 r. zostały wydane dwie decyzje Prezesa NBP, w tym:

- decyzja dotycząca schematu Diners Club o stwierdzeniu wygaśnięcia decyzji wyrażającej zgodę na prowadzenie przez Diners Club Polska sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie schematu w modelu czterostronnym (na terenie Polski pozostał trójstronny model funkcjonowania Diners Club);
- decyzja w sprawie wprowadzenia zmian w zasadach funkcjonowania Schematu Płatniczego BLIK, polegająca na wprowadzeniu możliwości inicjowania przez klientów transakcji płatniczych w terminalach POS z wykorzystaniem technologii zbliżeniowej, udostępnionej przez organizację Mastercard Europe SA.

Inne działania nadzorcze dotyczące schematów płatniczych

W dniu 30 września 2020 r. zakończono ocenę zasad funkcjonowania schematów płatniczych będących systemami kart płatniczych, tj. Visa Europe i Mastercard, pod kątem zgodności zasad ich funkcjonowania z rozporządzeniem 2015/751 oraz wydanym do niego rozporządzeniem delegowanym Komisji (UE) 2018/72 z dnia 4 października 2017 r. uzupełniającym rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/751 w sprawie opłat interchange w odniesieniu do transakcji płatniczych realizowanych w oparciu o kartę w odniesieniu do regulacyjnych standardów technicznych ustanawiających wymogi, które muszą spełniać systemy kart płatniczych i podmioty obsługujące transakcje w celu zapewnienia stosowania wymogów niezależności pod względem rachunkowości, organizacji i procedury podejmowania decyzji, tj. pod względem zgodności z wymogami odnoszącymi się do zapewnienia rozdzielności

rachunkowej i organizacyjnej, a także procedury w zakresie podejmowania decyzji dotyczących systemów kart płatniczych i podmiotów obsługujących transakcje. Prezes NBP stwierdził, iż zasady obowiązujące w ramach schematów kartowych Visa Europe i Mastercard spełniają wymagania określone w art. 3–17 rozporządzenia ws. rozdzielności, przy czym w ramach przedmiotowej oceny odnotowano niewielkie uchybienia, które skutkowały sformułowaniem rekomendacji dla organizacji płatniczych prowadzących powyższe schematy.

Dodatkowo, w związku ze złożeniem przez Mastercard Europe SA w dniu 24 stycznia 2020 r. zawiadomienia o zmianie zasad funkcjonowania schematu Mastercard, obejmującej również obszar Rzeczypospolitej Polskiej⁴², przeprowadzono ocenę planowanych zmian, polegających na udostępnieniu klientom usługi służącej do obsługi spłat ratalnych w punkcie sprzedaży. Przeprowadzona ocena wykazała, że planowane zmiany nie wpłyną negatywnie na bezpieczeństwo i sprawność funkcjonowania schematu kartowego.

W związku z wybuchem epidemii wirusa SARS-CoV-2 zwrócono się dwukrotnie do organizacji płatniczych prowadzących nadzorowane przez Prezesa NBP schematy płatnicze o potwierdzenie odpowiedniego przygotowania do niezakłóconego funkcjonowania w warunkach epidemii oraz do zapewnienia ciągłości działania w sytuacji dalszego rozprzestrzeniania się koronawirusa SARS-CoV-2, a następnie rozpoczęto analizę przekazanych informacji i ich ocenę. Wynikiem przeprowadzonej oceny była konkluzja, iż działania podjęte przez organizacje płatnicze są wystarczające do zapewnienia stabilnego i bezpiecznego funkcjonowania nadzorowanych schematów.

Zakończono ocenę działalności realizowanej przez spółkę Billon Solutions sp. z o.o.⁴³ pod kątem stwierdzenia, czy można ją uznać za schemat płatniczy. Przeprowadzona ocena wykazała, że działalność ta stanowi schemat płatniczy, tym samym z dniem 7 kwietnia 2020 r. schemat płatniczy Billon został objęty bieżącym nadzorem Prezesa NBP oraz umieszczony na liście nadzorowanych schematów płatniczych⁴⁴.

Incydenty dotyczące schematów płatniczych

W 2020 r. podmioty prowadzące schematy płatnicze poinformowały o wystąpieniu 4 incydentów. Zgodnie z deklaracjami podmiotu prowadzącego schemat, przyczynami tych incydentów były głównie awarie sieci teleinformatycznej. Incydenty te nie miały kluczowego znaczenia dla prawidłowego funkcjonowania całego systemu płatniczego w Polsce, a działania podjęte przez podmiot prowadzący schemat w związku z powyższymi incydentami oceniono jako prawidłowe.

Analiza danych statystycznych dotyczących schematów płatniczych

Na koniec 2020 r. wydanych było 43,7 mln kart płatniczych (przy 43,0 mln kart na koniec 2019 r., co oznaczało wzrost o 1,6%; i przy 41,2 mln na koniec 2018 r., co oznaczało wzrost o 5,9%), z czego udział kart wydanych przez organizacje płatnicze Visa Europe Ltd. i Mastercard

⁴² Zgodnie z art. 132zo ust. 3 ustawy o usługach płatniczych.

⁴³ W 2019 r. Billon Solutions sp. z o.o. rozpoczęła działalność jako pierwsza w Polsce licencjonowana instytucja pieniądza elektronicznego na podstawie zezwolenia KNF z pozwoleniem na emisję cyfrowych walut narodowych na terenie całej UE.

⁴⁴ Lista jest publikowana na stronie: <https://www.nbp.pl/systemplatniczy/nadzor/lista-systemow-i-schematow.pdf?v=4>.

Europe SA, stanowił łącznie 99,5% wszystkich kart płatniczych wydanych w Polsce. Udział kart z logo American Express i Diners Club nie przekroczył 0,1% wszystkich wydanych kart. Poza kartami wydawanymi przez wyżej wymienione organizacje kartowe, na rynku polskim funkcjonują także karty własne wydawców, które w 2020 r. stanowiły ok. 0,4% wszystkich kart wydanych w Polsce (są to karty posiadające jedynie lokalny charakter, służące głównie do wypłat gotówki z bankomatów wydawane w większości przez banki spółdzielcze).

We wszystkich schematach płatniczych (łącznie) odnotowano w 2020 r. wyraźny wzrost, w porównaniu do poprzednich lat, zarówno liczby, jak i wartości zrealizowanych transakcji⁴⁵, odpowiednio osiągnięto liczbę wynoszącą 5,7 mld szt. (wzrost o 8,9% w porównaniu do 2019 r. i o 33,9% w porównaniu do 2018 r.) oraz wartość 489,7 mld zł (wzrost o 11,8% w porównaniu do 2019 r. i o 33,6% do 2018 r.). Wzrost liczby transakcji zrealizowanych w schematach płatniczych wynika w dużej mierze ze zmieniających się zwyczajów płatniczych Polaków (rosnąca popularność zakupów on-line, również z powodu restrykcji nakładanych przez rząd z uwagi na epidemię wirusa SARS-CoV-2), a także ze zwiększającej się liczby podmiotów akceptujących płatności kartami oraz wzrostu liczby wydanych kart płatniczych.

W celu oszacowania wpływu na rynek płatności kartowych restrykcji wprowadzonych przez rząd w związku z ogłoszeniem stanu epidemii w Polsce dokonano dodatkowej analizy danych za 2020 r. Analizując dynamikę zmian w latach 2017–2020 w transakcjach kartowych zauważono prawidłowość polegającą na tym, że liczba i wartość krajowych transakcji płatniczych w I kwartałach przeważnie jest niższa niż w IV kwartale poprzedniego roku. Jednakże różnice pomiędzy I kw. 2020 r. a IV kw. 2019 r. są znacznie większe od tych, które wystąpiły pomiędzy I kw. 2019 r. a IV kw. 2018 r. Wynika to głównie z mniejszej liczby i wartości transakcji realizowanych w terminalach POS oraz w bankomatach w I kw. 2020 r. W porównaniu do różnicy pomiędzy I kw. 2019 r. a IV kw. 2018 r. spadek ten był większy o 5,6 pkt proc. odnośnie do liczby transakcji oraz o 0,2 pkt proc. w odniesieniu do wartości transakcji. W marcu 2020 r. nastąpił znaczny spadek dynamiki liczby i wartości transakcji w każdym ze schematów kartowych, spowodowany najprawdopodobniej restrykcjami wprowadzonymi przez rząd (głównie w zakresie handlu, gastronomii i podróży) z powodu pierwszej fali epidemii wirusa SARS-CoV-2. Łączna liczba i wartość transakcji krajowych w schematach kartowych wykonanych w 2020 r. wprawdzie wzrosła w porównaniu do wielkości z 2019 r., ale wzrosty te były od trzech do czterech razy niższe niż zmiana między 2019 r. a 2018 r. (wzrost liczby transakcji między 2018 r. a 2019 r. wynosił 20,7%, a wartości 19,5%, natomiast wzrosty między 2019 r. a 2020 r. odpowiednio wyniosły 5,8% i 6,3%).

W 2020 r. w schematach kartowych zrealizowano łącznie 5,3 mld transakcji o wartości 435,7 mld zł, co oznacza wzrost odpowiednio o 5,8% i 6,3% w stosunku do 2019 r. (a w stosunku do 2018 r. wzrost odpowiednio o 27,7% i 23,0%). Natomiast w Pozostałych schematach płatniczych dynamika wzrostu jest znacząco większa. W 2020 r. zrealizowano w nich łącznie 407,0 mln transakcji o wartości 54,0 mld zł, co oznacza wzrost odpowiednio o 78,1% i 93,3% w stosunku do 2019 r. (a w stosunku do 2018 r. wzrost odpowiednio o 271,7% i 343,7%). Wysoka dynamika tego sektora wynika w dużej mierze z bardzo szybkiej popularyzacji płatności mobilnych przy wykorzystaniu schematu BLIK. Zrealizowano w nim odpowiednio

⁴⁵ Prezentowane dane dotyczą transakcji: krajowych, zrealizowanych instrumentami płatniczymi wydanych w Polsce, dokonanych na terenie Polski, przetworzonych i rozliczonych w schematach płatniczych (w tym w systemach kart płatniczych). Dane nie obejmują transakcji dokonanych kartami płatniczymi, rozliczanych w ramach jednej instytucji finansowej (transakcje typu „on-us”).

53,9 mld zł i 391,8 mln transakcji, co stanowi 99,7% łącznej wartości i 96,3% łącznej liczby zrealizowanych transakcji we wszystkich Pozostałych schematach.

Zgodnie z art. 132zq ust. 3 ustawy o usługach płatniczych oraz art. 3 i art. 4 rozporządzenia 2015/751, czterostronna lub uznana za czterostronną organizacja kartowa przekazuje do NBP kwartalne informacje niezbędne do sprawdzenia prawidłowości stosowania wysokości opłat *interchange* (opłat pobieranych przez wydawcę karty od agentów rozliczeniowych za każdą transakcję dokonaną kartą płatniczą). W związku z tym, przeanalizowano wielkości opłat *interchange* pobieranych w latach 2018–2020 przez poszczególne organizacje kartowe w podziale na karty debetowe oraz kredytowe. W wyniku przeprowadzonej analizy, nie stwierdzono nieprawidłowości w zakresie stosowania opłat *interchange* przez organizacje, tzn. wartość opłat nie przekroczyła ustawowo określonego limitu wynoszącego 0,2% dla kart debetowych i 0,3% dla kart kredytowych (wydanych dla klientów indywidualnych).

2.3 Systemy rozliczeń i systemy rozrachunku papierów wartościowych

System rozrachunku papierów wartościowych to podlegające prawu polskiemu prawne powiązania pomiędzy co najmniej trzema instytucjami⁴⁶, w ramach których obowiązują wspólne zasady przeprowadzania rozliczeń lub realizacji ich zleceń rozrachunku w transakcjach zawieranych w obrocie instrumentami finansowymi, w tym w instrumentach pochodnych (zleceń uczestnika dotyczących przeniesienia papierów wartościowych w drodze dokonania odpowiednich zapisów w prowadzonej ewidencji papierów wartościowych lub w inny sposób).

Źródło: art. 1 pkt 2 oraz pkt 12 lit. b ustawy o ostateczności rozrachunku.

W 2020 r., podobnie jak w latach poprzednich, funkcjonowały następujące systemy rozliczeń i systemy rozrachunku papierów wartościowych:

- SKARBNET4 System rejestracji bonów pieniężnych NBP i bonów skarbowych (dalej: SKARBNET4);
- system rozrachunku transakcji zawieranych w obrocie instrumentami finansowymi prowadzony przez KDPW S.A. (dalej: system prowadzony przez KDPW);
- system rozliczeń dla transakcji, których przedmiotem są instrumenty finansowe, na podstawie Regulaminu rozliczeń transakcji (obróć zorganizowany), prowadzony przez KDPW_CCP S.A. oraz system rozliczeń dla transakcji, których przedmiotem są instrumenty finansowe, na podstawie Regulaminu rozliczeń transakcji (obróć niezorganizowany), prowadzony przez KDPW_CCP S.A. (oba systemy łącznie dalej: systemy prowadzone przez KDPW_CCP);

⁴⁶ W rozumieniu ustawy o obrocie instrumentami finansowymi co najmniej jedną z tych instytucji, które są uczestnikami systemu płatności lub systemu rozrachunku papierów wartościowych i które są odpowiedzialne za wykonanie zobowiązań wynikających z realizacji zleceń rozrachunku w systemie, powinny być: NBP, bank centralny innego państwa, bank krajowy, oddział banku zagranicznego, instytucja kredytowa lub jej oddział, firma inwestycyjna lub organ władzy publicznej.

- system rozliczeń i rozrachunku instrumentów finansowych prowadzony przez Izbę Rozliczeniową Giełd Towarowych S.A. (dalej: IRGiT SRF).

Działania nadzorcze w 2020 r., tak jak w poprzednich latach, polegały przede wszystkim na opiniowaniu wnioskowanych zmian w zasadach funkcjonowania systemów rozliczeń i systemów rozrachunku papierów wartościowych, monitorowaniu funkcjonowania tych systemów oraz analizie danych ilościowych, jak również stwierdzonych incydentów.

Postanowienia Prezesa NBP dotyczące systemów rozliczeń i systemów rozrachunku papierów wartościowych

W 2020 r. Prezes NBP, na wniosek KNF, wydał 5 opinii w formie postanowień: dwie opinie dotyczyły zmian w Regulaminie rozliczeń transakcji (KDPW_CCP), trzy opinie dotyczyły zmian w regulaminie KDPW. Opinie odnośnie do systemów prowadzonych przez KDPW_CCP dotyczyły wprowadzenia dodatkowego sposobu komunikacji elektronicznej między uczestnikami z wykorzystaniem systemu GUI oraz wprowadzenia regulacji ułatwiających proces obsługi niewypłacalności uczestnika rozliczającego, będącego uczestnikiem więcej niż jednego systemu rozliczeń organizowanego przez KDPW_CCP S.A. Zmiany w regulaminie KDPW wynikały z regulacji zawartych w ustawie z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw oraz dostosowania do regulacji unijnych i krajowych ustanawiających minimalne wymogi w odniesieniu do identyfikacji i wykonywania praw akcjonariuszy, jak również rozszerzenia zakresu stosowania rozrachunku w częściach.

Inne działania nadzorcze dotyczące systemów rozliczeń i systemów rozrachunku papierów wartościowych

W 2020 r. działania nadzorcze w obszarze dotyczącym systemów rozliczeń i rozrachunku papierów wartościowych koncentrowały się na analizie i przygotowaniu uwag do projektów regulacji nadzorczych w związku z udziałem w komitetach i grupach roboczych funkcjonujących przy EBC i ESMA. Przedstawiciele NBP brali udział w pracach legislacyjnych dotyczących przygotowania projektu *rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) w sprawie ram prawnych na potrzeby prowadzenia działań naprawczych oraz restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji CCP* oraz rozpoczętego przeglądu regulacji *rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 909/2014 z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie usprawnienia rozrachunku papierów wartościowych w UE i w sprawie centralnych depozytów papierów wartościowych oraz zmiany dyrektywy 98/26/WE, dyrektywy 2014/65/UE oraz rozporządzenia (UE) Nr 236/2012.*

W związku z wejściem w życie w dniu 1 stycznia 2020 r. regulacji rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie EMIR (tzw. EMIR 2.2)⁴⁷ wprowadzających zmiany w procedurach nadzorczych dotyczących CCP, wyznaczony przez NBP przedstawiciel uczestniczył w pracach dwóch komitetów Europejskiego Urzędu Nadzoru Giełd i Papierów Wartościowych (ESMA)⁴⁸ – Komitetu Nadzorczego CCP i Komitetu ds. Polityki CCP, które zajmowały się m.in.:

⁴⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/2099 z dnia 23 października 2019 r. zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012 w odniesieniu do procedur i organów związanych z udzielaniem zezwolenia CCP oraz wymogów dotyczących uznawania CCP z państw trzecich (Dz. Urz. UE, L 322 z dnia 12.12.2019., str.1).

⁴⁸ Zasady ustanawiania kolegium wynikają z zapisów rozporządzenia EMIR.

-
- przygotowaniem projektów aktów wykonawczych, które mają zostać wydane w związku z wejściem w życie rozporządzenia EMIR 2.2.,
 - przygotowaniem decyzji w zakresie autoryzacji LCH Ltd jako CCP z kraju trzeciego i oceny systemowej ważności CCP, zgodnie z odpowiednimi przepisami rozporządzenia EMIR,
 - sprawdzeniem przygotowania CCP do działania w okresie restrykcji nakładanych przez rządy europejskie w związku z wystąpieniem epidemii wirusa SARS-CoV-2.

Na początku 2020 r. zakończono drugą edycję *Ankiety dotyczącej odporności w dziedzinie bezpieczeństwa cybernetycznego*, przeprowadzoną zgodnie ze wzorem badania ankietowego opracowanym przez EBC. Wszystkim analizowanym systemom tj. systemowi prowadzonemu przez KDPW S.A. oraz systemowi prowadzonemu przez KDPW_CCP S.A., a także systemowi SKARBNET4 prowadzonemu przez NBP, przyporządkowano „Profil 2 – Model progresywny”⁴⁹. Sformułowane zostały rekomendacje i zalecenia mające na celu wzmocnienie cyberodporności przedmiotowych systemów.

Incydenty w systemach rozliczeń i systemach rozrachunku papierów wartościowych

W 2020 r. odnotowano pięć incydentów w systemach rozliczeń i systemach rozrachunku papierów wartościowych. Jeden z nich, głównie z uwagi na czas trwania (ponad 8 godzin) został uznany za incydent krytyczny. Przyczyną był problem techniczny w działaniu jednego z komponentów wewnętrznego systemu informatycznego, polegający na zakłóceniach w komunikacji wewnątrz sieci informatycznej. Przyczynami wszystkich incydentów były głównie błędy oprogramowania oraz inne problemy techniczne. Pomimo wpływu na działanie poszczególnych systemów, incydenty te nie miały kluczowego znaczenia dla prawidłowego funkcjonowania całego systemu płatniczego w Polsce.

Analiza danych statystycznych dotyczących systemów rozliczeń i systemów rozrachunku papierów wartościowych

Dane statystyczne wskazują, że w 2020 r. w obszarze rozliczeń i rozrachunków papierów wartościowych dominowały wzrosty w wielkościach globalnych w porównaniu do 2019 r. Jedynie wartość operacji zaewidencjonowanych w systemie prowadzonym przez KDPW S.A. zanotowała spadek w stosunku do roku poprzedniego.

Należy zwrócić uwagę, iż 2020 r. był nietypowy ze względu na panującą epidemię wirusa SARS-CoV-2 oraz działania podejmowane przez polski rząd w związku z zaistniałą sytuacją. Potrzeba pokrycia zwiększonych wydatków budżetowych (głównie wynikająca z konieczności finansowania kolejnych tzw. tarcz antykryzysowych) wpłynęła m.in. na pojawienie się w analizowanym okresie transakcji bonami skarbowymi, których zadaniem było zaspokojenie popytu państwa na pieniądź⁵⁰ i regulowanie podaży pieniądza w gospodarce.

Wpływ nałożonych przez polski rząd, w związku z trwającą epidemią, zaleceń i restrykcji można zaobserwować także w dużym wzroście obrotów GK KDWP. Wzrost ten wynikał

⁴⁹ Profile zawarto w przedziale 1–10, gdzie 1 oznacza najwyższy poziom cyberdojrzałości, a 10 poziom najniższy.

⁵⁰ Bony skarbowe emitowane są przez Ministerstwo Finansów.

wprost ze wzrostu obrotów na GPW. W 2020 r. wolumen obrotu na rynku kasowym GPW (z uwzględnieniem pozostałych systemów notowań) wyniósł 18,1 mld (w porównaniu do 11,5 mld w 2019 r., tj. wzrost o 56,6%), a wolumen obrotu na rynku terminowym wyniósł 11,5 mln (w porównaniu do 7,0 mln w 2019 r., tj. wzrost o 64,6%).

W systemie SKARBNET4 w 2020 r. przeprowadzono 1,29 tys. szt. operacji instrumentami dłużnymi (przy łącznie 0,28 tys. szt. w 2019 r.; wzrost o 360,0% oraz o 257,8% w stosunku do 2018 r.) o łącznej wartości 1.011,0 mld zł (przy łącznie 660,2 mld zł w 2019 r.; wzrost o 53,1% oraz o 61,5% w porównaniu do 2018 r.). W odróżnieniu od lat 2018–2019, w 2020 r. w systemie SKARBNET4 przeprowadzono transakcje zarówno na bonach pieniężnych NBP, jak i bonach skarbowych (w 2018 r. i 2019 r. były to tylko bony pieniężne NBP). Pojawienie się w analizowanym okresie transakcji bonami skarbowymi wynikało z potrzeby pokrycia zwiększonych wydatków budżetowych państwa związanych z działaniami rządu w związku z ogłoszonym w 2020 r. stanem epidemii wirusa SARS-CoV-2.

W 2020 r. w systemie rozrachunku prowadzonym przez KDPW S.A. przeprowadzono w sumie 14,9 mln szt. operacji rozrachunku transakcji (przy 6,6 mln szt. w 2019 r.; wzrost o 125,4% oraz o 91,0% w porównaniu do 2018 r.) o łącznej wartości 9,7 bln zł (przy 12,6 bln zł w 2019 r.; spadek o 23,1% oraz o 18,4% w porównaniu do 2018 r.). Analizując obroty dla rynku zorganizowanego, wystąpiły wzrosty zarówno liczby (o 143,9%), jak i wartości (o 9,9%) dokonanych rozrachunków. Dla rynku niezorganizowanego wystąpił wzrost liczby (o 24,3%), lecz spadek wartości (o 24,7%) operacji rozrachunku. Spadek wartości operacji zaewidencjonowanych w systemie prowadzonym przez KDPW wynikał przede wszystkim z mniejszej płynności rynku krajowych obligacji skarbowych.

Łączna liczba transakcji rozliczonych w ramach systemów prowadzonych przez KDPW_CCP S.A. w 2020 r. wyniosła w sumie 44,0 mln szt. transakcji na instrumentach finansowych (przy 22,0 mln szt. w 2019 r.; wzrost o 100,0% oraz o 96,4% w stosunku do 2018 r.) o łącznej wartości 839,7 mld zł (przy 616,2 mld zł w 2019 r.; wzrost o 41,8% oraz o 31,5% w porównaniu do 2018 r.). Zarówno na rynku zorganizowanym, jak i niezorganizowanym nastąpiły wzrosty liczby w porównaniu do poprzedniego roku (odpowiednio o 100,0% i 14,3%) oraz wartości (odpowiednio o 46,2% i 19,3%) dokonanych rozliczeń.

W 2020 r. w systemie IRGiT SRF, prowadzonym przez spółkę IRGiT S.A., nie przetworzono żadnych transakcji finansowych.

2.4 Świadczenie usługi *acquiringu*

Świadczenie usługi *acquiringu* oznacza działalność polegającą na umożliwianiu wykonania transakcji płatniczych, zainicjowanych przez akceptanta lub za jego pośrednictwem, instrumentem płatniczym płatnika, z wyłączeniem czynności polegających na jej rozliczeniu i rozrachunku w ramach systemu płatności w rozumieniu ustawy o ostateczności rozrachunku. Usługa ta polega na obsłudze autoryzacji, przesyłaniu do wydawcy karty płatniczej lub systemów płatności zleceń płatniczych płatnika lub akceptanta, mających na celu przekazanie akceptantowi należnych mu środków.

Źródło: art. 3 ust. 1 pkt 5 ustawy o usługach płatniczych.

Postanowienia Prezesa NBP dotyczące świadczenia usługi *acquiringu*

Nadzór Prezesa NBP nad świadczeniem usługi *acquiringu* przez Krajowe Instytucje Płatnicze (KIP) polega przede wszystkim na wydawaniu opinii (w formie postanowień) na wniosek Przewodniczącego KNF w stosunku do podmiotów, które chcą w ramach licencji KIP oferować usługę *acquiringu*.

W 2020 r. Prezes NBP nie wydał żadnego postanowienia dotyczącego świadczenia usługi *acquiringu*, ale na wniosek Przewodniczącego KNF prowadzone były dwa postępowania dotyczące wniosków podmiotów IAI sp. z o. o. oraz Diviti sp. z o. o.

Analiza danych statystycznych dotyczących świadczenia usługi *acquiringu*

Na koniec 2020 r. łączna liczba podmiotów posiadających zezwolenie KNF na funkcjonowanie jako KIP wynosiła 38 podmiotów, natomiast liczba KIP posiadających możliwość świadczenia usługi *acquiringu* wynosiła 25 i nie zmieniła się w porównaniu do stanu na koniec 2019 r., a także na koniec 2018 r. Ponadto na dzień 31 grudnia 2020 r. funkcjonowały 82 Małe Instytucje Płatnicze (MIP) wpisane do rejestru usług płatniczych, z czego 46 z nich posiadało możliwość świadczenia usługi *acquiringu* (na koniec 2019 r. funkcjonowało 46 MIP, w tym 22 posiadały możliwość świadczenia usługi *acquiringu*; na koniec 2018 r. było 10 MIP, w tym 4 MIP z możliwością świadczenia *acquiringu*).

W 2020 r. liczba transakcji realizowanych w ramach usługi *acquiringu* wyniosła 2,2 mld szt. (przy 303 mln szt. w 2019 r., wzrost o 16,3%, oraz o 43,4% w porównaniu do 2018 r.), natomiast wartość transakcji wyniosła 220,2 mld zł (przy 61,0 mld zł w 2019 r., wzrost o 38,3% oraz o 77,5% w porównaniu do 2018 r.).

2.5 Podsumowanie funkcjonowania systemu płatniczego

W 2020 roku wśród istotnych czynników, mających wpływ na funkcjonowanie polskiego systemu płatniczego należy wymienić ograniczenia makroekonomiczne oraz rynkowe, a także skutki zmian legislacyjnych.

Do czynników makroekonomicznych można zaliczyć działania polskiego rządu polegające na wprowadzeniu na terenie kraju obostrzeń sanitarnych związanych z wystąpieniem pandemii koronawirusa, a także decyzje podejmowane przez Radę Polityki Pieniężnej NBP (RPP), dotyczące obniżek stóp procentowych oraz zmniejszenia stopy rezerwy obowiązkowej. Powyższe czynniki miały pośredni wpływ na funkcjonowanie przede wszystkim schematów płatniczych oraz systemów rozliczeń i systemów rozrachunku papierów wartościowych.

Począwszy od końca pierwszego kwartału 2020 roku, sytuacja spowodowana wybuchem pandemii koronawirusa wywarła duży wpływ na gospodarkę kraju, w tym na funkcjonowanie dostawców usług płatniczych, którzy podejmowali działania polegające m.in. na ograniczaniu bezpośredniej obsługi klientów w placówkach stacjonarnych, m. in. poprzez wprowadzanie limitów obsługiwanych klientów, a także skracaniu godzin otwarcia placówek i wprowadzaniu godzin dla seniorów. Zaobserwowano również ograniczanie limitów kwot wypłat gotówki przez operatorów bankomatów. Ponadto ograniczenia i wymogi bezpieczeństwa sanitarnego wynikające z pandemii spowodowały, że wzrosło znaczenie i częstotliwość

korzystania ze zdalnych kanałów dokonywania zakupów oraz płatności, przede wszystkim z wykorzystaniem Internetu.

Jednakże, pomimo specyficznych warunków wynikających z obostrzeń nakładanych przez rząd w związku z panującą epidemią, polski system płatniczy w 2020 r. funkcjonował prawidłowo, zapewniając sprawne i bezpieczne przeprowadzanie rozliczeń i rozrachunków, co potwierdziły odpowiedzi uzyskane od operatorów systemów i schematów, informujące, iż w analizowanym okresie nie stwierdzili oni przypadków materializacji ryzyka związanego z trwającą epidemią, które miałyby wpływ na bezpieczeństwo i ciągłość funkcjonowania prowadzonych przez nich systemów i schematów.

Spis skrótów

BUP	biuro usług płatniczych
BlueCash	System płatności, którego właścicielem i operatorem jest Blue Media S.A.
CCP	<i>Central Counterparty</i> – partner centralny, tj. podmiot, który staje się jedynym kupującym dla wszystkich sprzedających i jedynym sprzedającym dla wszystkich kupujących
CDPW	centralny depozyt papierów wartościowych
CPMI	<i>Committee on Payments and Market Infrastructures</i> – Komitet ds. Płatności i Infrastruktury Rynku
CPSS	<i>Committee on Payment and Settlement Systems</i> – Komitet ds. Systemów Płatności i Rozrachunku
CROE	<i>Cyber resilience oversight expectations for financial market infrastructures</i> – Wymagania nadzorcze w zakresie odporności cybernetycznej dla infrastruktur rynku finansowego, EBC
CSD	Central Securities Depository – Centralny Depozyt Papierów Wartościowych
CSDR	<i>Central Securities Depository Regulation</i> – Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 909/2014 z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie usprawnienia rozrachunku papierów wartościowych w Unii Europejskiej i w sprawie centralnych depozytów papierów wartościowych zmieniające dyrektywy 98/26/WE i 2014/65/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 236/2012
EBC	Europejski Bank Centralny
EMIR	<i>European Market Infrastructure Regulation</i> – Rozporządzenie w sprawie instrumentów pochodnych będących przedmiotem obrotu poza rynkiem regulowanym, kontrahentów centralnych i repozytoriów transakcji
ESMA	<i>European Securities and Markets Authority</i> – Europejski Urząd Nadzoru Giełd i Papierów Wartościowych
EUR	waluta euro
GPW	Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie S.A.
GK KDPW	Grupa kapitałowa KDPW tworzona przez spółki: KDPW S.A. oraz KDPW_CCP S.A.
GUI	<i>Graphical User Interface</i> , sposób prezentacji informacji przez komputer oraz interakcji z użytkownikiem, polegający na rysowaniu i obsługiwaniu widżetów
IOSCO	<i>International Organization of Securities Commissions</i> – Międzynarodowa Organizacja Komisji Papierów Wartościowych

IRGiT S.A.	Izba Rozliczeniowa Giełd Towarowych S.A.
IRGiT SRF	system rozliczeń i rozrachunku papierów wartościowych prowadzony przez IRGiT S.A.
KDPW S.A.	Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych S.A., jest częścią GK KDPW
KDPW_CCP S.A.	izba rozliczeniowa prowadząca działalność w zakresie rozliczania transakcji zawieranych na krajowym rynku finansowym, posiadająca status partnera centralnego (CCP), jest częścią GK KDPW
KE	Komisja Europejska
KIP	krajowa instytucja płatnicza
KIR	Krajowa Izba Rozliczeniowa S.A.
KNF	Komisja Nadzoru Finansowego
KSR	Krajowy System Rozliczeń, którego właścicielem i operatorem jest First Data Polska S.A
LVPS	<i>Large-Value Payment System</i> – system płatności wysokokwotowych
MIP	mała instytucja płatnicza
NBP	Narodowy Bank Polski
PFMI	<i>Principles for Financial Market Infrastructures</i> – Zasady dotyczące infrastruktury rynków finansowych
PIRPS	<i>Prominently Important Retail Payment System</i> istotny system płatności detalicznych
POS	<i>Point of Sale</i> – punkt handlowo-usługowy
PSD2	<i>Payment Service Directive</i> – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Europy (UE) 2015/2366 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego
PSP	Polski Standard Płatniczy sp. z o.o.
RTGS	<i>Real Time Gross Settlement</i> – rozrachunek brutto w czasie rzeczywistym
Schemat BLIK	Schemat Płatniczy BLIK, którego właścicielem i operatorem jest PSP
SIRPS	<i>Systemically important retail payment systems</i> – systemowo ważne systemy płatności detalicznych
SKARBNET4	System rejestracji bonów pieniężnych NBP i bonów skarbowych, tj. system rozrachunku papierów wartościowych prowadzony przez NBP od dnia 13 kwietnia 2015 r.
SORBNET2	System Obsługi Rachunków Banków – polski system RTGS dla płatności w złotych, nowa wersja sieciowa, funkcjonująca od dnia 10 czerwca 2013 r.

SSP	<i>Single Shared Platform</i> – wspólna platforma technologiczna systemu TARGET2
System BLIK	System Płatności BLIK, którego właścicielem i operatorem jest PSP
TARGET2	<i>Trans-European Automated Real-Time Gross Settlement Express Transfer System</i> – transeuropejski zautomatyzowany błyskawiczny system rozrachunku brutto w czasie rzeczywistym
TARGET2-NBP	polski komponent systemu TARGET2
UE	Unia Europejska

www.nbp.pl

